

Mosaic olímpic

Recerca multidisciplinar i difusió dels estudis olímpics
CEO-UAB, 20 anys

Editors

Emilio Fernández Peña
Berta Cerezuela
Miquel Gómez Benosa
Chris Kennett
Miquel de Moragas Spà

Centre d'Estudis Olímpics
Universitat Autònoma de Barcelona

Ajuntament de Barcelona

Mosaic olímpic

Recerca multidisciplinar i difusió dels estudis olímpics
CEO-UAB, 20 anys

Editors

Emilio Fernández Peña, Berta Cerezuela, Miquel Gómez Benosa, Chris Kennett, Miquel de Moragas Spà.

Edició

Ajuntament de Barcelona
i Centre d'Estudis Olímpics
de la Universitat Autònoma de Barcelona

**Consell d'Edicions i Publicacions
de l'Ajuntament de Barcelona:**

Ignasi Cardelús, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí, Màrius Rubert, Jordi Campillo, Glòria Figuerola, Víctor Gimeno, Joan A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Traducció i correcció lingüística

Anna Baldirà, Steve Norris, Mercè Roselló, UAB Servei d'Idiomes Moderns

Diseny i maquetació

Míreia Rocher, Ramon G. Sedó,

Edició i impressió

Direcció d'Imatge i Serveis Editorials
www.bcn.cat/publicacions

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona
i Centre d'Estudis Olímpics de la Universitat
Autònoma de Barcelona

© dels textos: els seus autors

ISBN de l'Ajuntament de Barcelona 978-84-9850-312-8

ISBN del Centre d'Estudis Olímpics 978-84-938759-0-9

Dipòsit legal: B.18575-2011

Abril 2011

Imprès amb paper ecològic

Agraïments

L'edició d'aquest llibre s'emmarca en la celebració dels 20 anys d'activitat del Centre d'Estudis Olímpics de la Universitat Autònoma de Barcelona, creat al juny del 1989. Volem expressar el nostre agraïment a totes les persones i les institucions que, d'una manera o altra, han col·laborat a fer realitat aquest projecte.

I, singularment, a l'Ajuntament de Barcelona, cofundador del CEO-UAB, que ha fet possible la impressió d'aquesta edició.

Els continguts d'aquest llibre no es poden reproduir, ni totalment ni parcialment, ni enregistrar, ni transmetre per un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sigui fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o qualsevol altre, sense el consentiment previ per escrit dels editors.

Centre d'Estudis Olímpics (CEO-UAB)
Universitat Autònoma de Barcelona
Campus UAB – Edifici N, planta 1
E-08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
Barcelona, Catalunya – Spain
Tel. +34 93 581 19 92
Fax: +34 93 581 21 39
ceoie@uab.cat
<http://ceo.uab.cat>

Mosaic olímpic

Recerca multidisciplinar i difusió dels estudis olímpics
CEO-UAB, 20 anys

Editors

Emilio Fernández Peña

Berta Cerezuela

Miquel Gómez Benosa

Chris Kennett

Miquel de Moragas Spà

Sumari

Presentació	9
Ana Ripoll	
Pròleg	11
Alejandro Blanco	
Introducció	13
Emilio Fernández Peña	
Les raons acadèmiques d'un centre d'estudis olímpics a la universitat	19
Miquel de Moragas	

Origen i evolució d'un Centre d'Estudis Olímpics

Els orígens del CEO-UAB, 1989-1994	31
Muriel Ladrón de Guevara	
La gestió de la informació i la documentació al servei d'un centre de recerca	39
Berta Cerezuela i Pilar Cid Leal	
El Moviment Olímpic i el món acadèmic	47
Núria Puig Brandes	
El CEO-UAB com a dinamitzador dels estudis olímpics	57
Testimonis d'experts internacionals que valoren el llegat del CEO-UAB:	
• Deanna Binder (Institute for Olympic Education at the University of Alberta)	58
• Susan Brownell (University of Missouri, St. Louis)	59
• Richard Cashman (University of Technology, Sydney)	60
• Laurence Chalip (University of Texas at Austin)	61
• Gabriel Colomé (Centre d'Estudis d'Opinió - Generalitat de Catalunya)	62
• Lamartine P. DaCosta (Universidade Gama Filho)	63

• Conrado Durántez (Academia Olímpica Española).....	64
• Kang Shin-Pyo (Inje University).....	65
• Bruce Kidd (University of Toronto).....	66
• John MacAloon (University of Chicago).....	67
• Andy Miah (University of the West of Scotland).....	68
• Roy Panagiotopoulou (National and Kapodistrian University of Athens).....	69
• Hai Ren (Beijing University of Physical Education).....	70
• Nancy Rivenburgh (University of Washington).....	71
• Otto J. Shantz (University of Koblenz-Landau).....	72

Els Jocs Olímpics de 1992

Conversa de Juan Antonio Samaranch, Pasqual Maragall i Josep Miquel Abad, deu anys després dels Jocs de Barcelona	77
Miquel Botella i Miquel de Moragas	
L'ombra de Barcelona	87
Isidre Rigau	
Les cerimònies olímpiques de Barcelona'92: el gran bufet de les imatges mediàtiques	97
Núria Garcia	
L'Olimpíada Cultural de Barcelona el 1992. Llums i ombres. Lliçons per al futur	105
Miquel de Moragas	
Conèixer la Barcelona olímpica: preservació i accés a la memòria dels Jocs Olímpics de Barcelona'92 a través de les fonts documentals	117
Berta Cerezuela	
Barcelona'92 i l'estudi dels llegats dels Jocs Olímpics	125
Chris Kennett	

Temes clau de l'Olimpisme

Televisió i Jocs Olímpics: simbiosi, globalitat i construcció de sentit.....	137
Emilio Fernández Peña i Ibone Lallana del Rio	
Els nous mitjans i els Jocs: el Moviment Olímpic i el web social en la difusió de missatges.....	147
Emilio Fernández Peña	
La dimensió cultural dels Jocs Olímpics: les cerimònies i les Olimpíades culturals com a plataformes per a unes polítiques culturals sostenibles.....	157
Beatriz Garcia	
Els voluntaris com a variable d'èxit als Jocs Olímpics del segle XXI.....	169
Anna Belén Moreno Vílchez	
Olimpisme i els estudis de gènere.....	177
Natividad Ramajo i Ibone Lallana del Rio	
Barcelona'92 postolímpica: esport i multiculturalisme.....	185
Chris Kennett	
La dimensió educativa dels Jocs Olímpics	193
Berta Cerezuela	
L'estudi de l'urbanisme olímpic: balanç de recerca i perspectives de futur.....	203
Francesc Muñoz	
Anàlisi de l'impacte econòmic dels Jocs Olímpics.....	215
Ferran Brunet	

L'estudi de l'urbanisme olímpic: balanç de recerca i perspectives de futur

Francesc Muñoz

Observatori de la Urbanització, Departament de Geografia (UAB); Investigador col·laborador del CEO-UAB

L'urbanisme olímpic: una recerca innovadora i transversal

Un dels temes de recerca més significatius que les contribucions científiques han anat consolidant dins l'ampli ventall de temes que integren els estudis olímpics és, sens dubte, la relació entre Jocs Olímpics i urbanisme. Més concretament, l'aparició i evolució d'un tipus específic d'urbanisme vinculat amb la celebració dels Jocs a la ciutat organitzadora dels mateixos. En el decurs del segle XX, sobretot des de la dècada del 1930, aquest model de construcció dels espais necessaris per a acollir la celebració dels Jocs ha anat canviant i fent-se més complex, fins al punt de caracteritzar tota una vessant de la construcció de ciutat que he qualificat com *urbanisme olímpic* (Muñoz 1997, 2006, 2007 i 2008)

És aquest un tema de recerca pioner que el Centre d'Estudis Olímpics ha impulsat de forma decidida i en el qual des de l'Observatori de la Urbanització del Departament de Geografia de la UAB hem col·laborat de manera entusiasta i amb continuïtat durant els últims 15 anys.

La descripció i explicació dels diferents models urbans que han anat inspirant les diverses experiències d'urbanisme olímpic i l'èmfasi sobre els impactes dels Jocs en l'urbanisme de la ciutat després de la celebració de l'esdeveniment són qüestions de gran importància i calat, no únicament des del punt de vista del debat lligat a la història i evolució dels Jocs Olímpics moderns, sinó en relació amb els episodis de canvi i transformació urbana que el procés d'urbanització ha anat mostrant des de fa més de 100 anys.

Es tracta, així doncs, d'una línia de treball de gran interès des del punt de vista dels estudis urbans i l'arquitectura que ha mostrat de forma clara el gran potencial de transversalitat que els estudis olímpics presenten en el moment actual; una línia de recerca que hem pogut desenvolupar àmpliament gràcies al suport i iniciatives del CEO i que comença en una data molt concreta: la celebració del Primer Simposi sobre Viles Olímpiques que va tenir lloc a Lausana el 1995.

El simposi de Lausana va permetre la realització d'una primera recerca sobre l'evolució de l'urbanisme olímpic que va aportar tres conclusions principals:

- El procés de construcció urbana lligada a la celebració dels Jocs Olímpics a una ciutat ha anat guanyant en complexitat al llarg del segle XX. En un principi, es tractava d'una sèrie d'elements ben definits i estrictament relacionats amb la pràc-

tica de les diferents proves esportives, com passa amb l'estadi olímpic i les instal·lacions especialitzades en funció de les diverses disciplines olímpiques. Progressivament però, el paper de la vila olímpica i tota l'organització urbana vinculada amb la celebració dels Jocs, fa que apareguin protocols i estratègies urbanes que permeten parlar de la consolidació d'un urbanisme específic i concretament relacionat amb els Jocs. Un *urbanisme olímpic*.

- Les diferents experiències olímpiques en termes d'urbanisme i arquitectura permeten resseguir l'evolució en les idees sobre com planificar millor la ciutat i mostren clarament les principals preocupacions que han definit l'urbanisme a cada moment. L'anàlisi de l'urbanisme olímpic permet, així doncs, l'estudi en un territori acotat i definit, del canvi i la transformació pel que fa als principis que han anat inspirat l'arquitectura i la planificació a la ciutat contemporània.
- L'estudi aprofundit de les viles olímpiques i de les estratègies urbanes que han definit l'organització dels Jocs a cada ciutat planteja igualment preguntes de recerca molt importants com la progressiva aparició de temes i preocupacions nous —la mobilitat o la seguretat—; o la relació entre les realitzacions olímpiques i el procés d'urbanització general de la ciutat. En aquest punt, l'estudi de les estratègies de cada ciutat —localitzar la vila olímpica fora de les àrees ja construïdes per a dirigir futures extensions urbanes o situar-la dins la ciutat per a impulsar dinàmiques de regeneració interna—; i l'anàlisi de l'evolució de les viles olímpiques després dels Jocs, sobretot pel que fa a la seva integració funcional, econòmica i social en el teixit urbà, són qüestions cabdals que van resultar d'aquell congrés i que han anat inspirant la recerca realitzada fins el moment.

Aquella primera recerca que es va presentar al Simposi de Lausana, ha anat donant lloc a successives actualitzacions i publicacions les quals han anat incorporant en l'anàlisi les diferents experiències d'urbanisme olímpic que s'han esdevingut en el decurs de la dècada del 1990 i del 2000.

A continuació, es mostra de forma sintètica un balanç de les principals conclusions aportades per aquests treballs.

Ciutat i grans esdeveniments urbans: la relació entre Olimpisme i ciutat

La transformació urbana de les ciutats del món occidental en el decurs del segle XX no es pot deslligar de la organització de grans esdeveniments. Les Exposicions Universals i els Jocs Olímpics són dos exemples paradigmàtics d'aquest tipus de creixement urbà. Dins del que seria l'urbanisme olímpic, destaca sobre manera la construcció de les viles olímpiques com artefactes urbans que permeten explorar molt bé les relacions entre arquitectura i comunicació d'una imatge urbana específica. És a la vila olímpica on l'arquitectura es posa més clarament al servei de la imatge que la ciutat que organitza l'esdeveniment vol projectar internacionalment. En aquest sentit, tipologies edificatòries, llenguatges formals i el propi disseny dels espais formen part d'un paisatge urbà específicament concebut per destacar tant els valors de la modernitat del moment com els específics del lloc. Al mateix temps, l'arquitectura de les viles olímpiques manifesta l'ambició de reproduir —de forma controlada, a un espai reduït i acotat— els models urbans i les propostes arquitectòniques que a l'espai real de la ciutat troben rigideses i dificultats per ésser posats en pràctica.

De mica en mica, al mateix temps que l'arquitectura prendrà part important en el disseny de plans i programes de planificació urbana al llarg del segle XX, les viles olímpiques passaran de ser construccions efímeres —com barraques militars o campaments complementats amb allotjaments als hotels de la ciutat— a ser noves construccions pensades primer com part del procés d'extensió de la ciutat al territori i més endavant com experiències de transformació del construït.

Definir el model de vila olímpica: una història del segle XX

Els Jocs Olímpics d'abans i després de la primera guerra mundial —Londres (1908); Estocolm (1912); Anvers (1920); París (1924); i Amsterdam (1928)— es caracteritzen per respondre al problema de l'allotjament amb el que podem anomenar com un menú residencial d'urgència, integrat per tot tipus de residències temporals —fins i tot els mateixos vaixells que havien transportat als atletes— per a satisfer la necessitat d'allotjament que els Jocs representaven.

Encara que és a París on s'assaja una primera i discreta vila olímpica —un grup de barracons de fusta a prop de l'estadi de Colombes amb alguns afegits com el servei de correus i telègrafs— la primera vila olímpica pròpiament dita es construeix a Los Àngeles amb ocasió dels Jocs del 1932. Juntament amb la vila dels Jocs de Berlín, el 1936, representa el que anomeno com les 'viles inaugurals', que estableixen el model de bàsic de vila olímpica que anirà essent reproduït en el futur: una estructura multifuncional que, a banda de l'allotjament i manutenció dels atletes, inclou equipaments com llocs d'entrenament; de repòs i cura del cos; i àrees d'esbarjo.

Després dels anys de la segona postguerra, no serà fins a la dècada del 1960 que les viles de Roma (1960) o Mèxic (1968) introduiran nous elements de complexitat en la morfologia i funcions del model bàsic de vila olímpica inaugurat a Los Àngeles i Berlín³⁸. Certament, la Olimpíada de Roma suposà un trencament amb les anteriors convocatòries dels del punt de vista de l'urbanisme olímpic. Per primera vegada, hi ha una concepció regional de la massa urbana i rere la localització de les instal·lacions i construccions hi ha un projecte d'expansió territorial de la ciutat. La vila olímpica s'insereix així en un programa de *zoning* residencial que va molt més enllà de la solució immediata a l'allotjament temporal dels atletes, una característica que serà un referent comú a la totes les viles olímpiques posteriors.

Es amb Roma 1960 que la forma arquitectònica de la vila olímpica esdevé una peça clau en la projecció de la imatge de la ciutat. De fet, els propis Jocs Olímpics canvien molt a partir de la segona meitat del segle XX, experimentant una internacionalització i comercialització dels seus continguts. Així, la globalització del consum esportiu anirà de la mà de la creixent planificació d'autèntics districtes esportius entesos com una fórmula més d'estendre o transformar la ciutat. L'urbanisme olímpic s'integrarà així en programes de desenvolupament urbà de gran ambició i l'arquitectura garantirà no només la funcionalitat dels projectes sinó també l'espectacle com valor afegit. Bona prova d'aquesta evolució són les viles dels anys setanta —Múnic (1972) i, sobretot, Mont-real (1976)— que, a diferència de les de la dècada anterior, no es plantegen a partir del creixement urbà sinó més aviat de la requalificació i renovació de la ciutat ja existent.

Les viles olímpiques de les dues últimes dècades del segle XX integren un conjunt força heterogeni d'actuacions: l'experiència de programació planificada de Moscou (1980) o els plans de renovació urbana de Seül (1988) i Barcelona (1992) contrasten amb els plantejaments més propers a la efimeritat de les viles 'universitàries' de Los Àngeles (1984) o Atlanta (1996). Així, en el cas de Moscou, la vila olímpica estava contemplada al Pla de Desenvolupament 1971-1990 de la capital, dins del context del Xé Pla Quinquennal de Desenvolupament Econòmic i Social; uns plans que dividien la ciutat en 8 zones de planificació i que es van accelerar amb la concessió dels Jocs. Les operacions de Seül i Barcelona, tot i ésser ben diferents, tenen en comú l'inseriment de l'urbanisme olímpic dins de programes de renovació urbana que recuperen grans peces urbanes com Chansil —un àrea inundable a la riba del riu Han— i el Poblenuu —l'antic cor industrial de la ciutat del XIX en el cas de Barcelona—. Per la seva part, Los Àngeles (1984) representa el model oposat, amb un impacte urbanístic mínim doncs només 4 de les 21 instal·lacions olímpiques van ser de nova construcció. D'aquesta manera, no es va construir cap vila olímpica i els atletes van ser allotjats a tres campus universitaris. Un format minimalista que va ser reproduït a Atlanta (1996) on es van utilitzar com vila olímpica les instal·lacions del *Geòrgia Institut of Technology*, complementades amb la construcció del '*Village Festival Center*', un *shopping-mall* de gran format, i les 'torres olímpiques', dos edificis d'apartaments que van garantir l'oferta residencial.

---

38. Així, les viles olímpiques de Londres (1948), Helsinki (1952) o Melbourne (1956) es caracteritzen per tornar a les construccions efímeres, la utilització de camps militars; o per uns programes que aprofitaven part dels habitatges socials programats als plans urbanístics de la ciutat.

Les viles olímpiques de la primera dècada del segle XXI —Sydney (2000); Atenes (2004); Pequín (2008) i el projecte actualment en construcció de Londres (2012)— mostren de forma clara les principals orientacions de l'urbanisme en el moment actual: l'impacte de la globalització en l'arquitectura amb un predomini clar de firmes d'arquitectura de nom internacional i amb capacitat de creació d'una marca reconeguda; la tendència a l'espectacle en la configuració del disseny i la formalització de l'arquitectura; i la presència de les tres grans preocupacions de l'urbanisme en el moment actual: la necessitat de garantir noves condicions de seguretat urbana; la preocupació per la sostenibilitat ambiental no només de l'arquitectura sinó del model urbà que defineixen els assentaments residencials; i l'oportunitat de suggerir noves formes urbanes a partir de la integració de la ciutat construïda amb el paisatge, a partir d'intervencions paisatgístiques innovadores.

L'arquitectura de les viles: urbanisme olímpic i imatge urbana

La forma en la qual l'arquitectura s'ha fet present a les viles olímpiques es fa evident a partir d'elements com les tipologies edificatòries, els llenguatges formals o el model de ciutat que caracteritza les propostes urbanístiques³⁹.

A la seva obra *Olympic Buildings* (1976) Martin Wimmer proposa una classificació de les viles olímpiques del segle XX en funció de les tipologies edificatòries, de forma que es començaria amb els bungalows i habitatges unifamiliars de les primeres viles inaugurals que recordarien el tipus d'habitatge suburbà de les primeres dècades de segle —de les *Siedlungen* alemanyes a la diversitat de tipologies d'habitatge obrer en promocions de ciutat-jardí o colònies industrials. Una segona fase s'iniciaria amb la incorporació dels blocs d'habitatges plurifamiliars ja presents a la vila de Kápylá a Helsinki (1952); un model que es repeteix a Roma (1960) i Tokyo (1964). Una tercera fase correspondria a la construcció de grans conjunts habitacionals organitzats a partir de la repetició del bloc d'habitatges de gran alçada i diferent disseny segons els casos, com passa a les viles de Mèxic (1968), Múnic (1972), Mont-real (1976) i Moscou (1980). Podríem afegir a continuació el cas de les viles de les dues últimes dècades del segle XX, caracteritzades, d'una banda, per la varietat de tipologies edificatòries —plurifamiliars i unifamiliars de diferent alçada— com succeeix a Seül (1988) i Barcelona (1992); i, d'una altra banda, per la efimeralitat de les operacions de Los Àngeles (1984) i Atlanta (1996) que introdueixen la tipologia del contenidor polivalent en comptes del bloc d'habitatges. Finalment, les viles olímpiques de la primera dècada del segle XXI es caracteritzen per la integració de les construccions —tant dels blocs com de les tipologies de baixa densitat— amb el paisatge, a partir de criteris de sostenibilitat ambiental molt presents a l'hora de definir la configuració urbana de la vila olímpica.

Una anàlisi molt més rica, però, es pot fer a partir de la comparació dels llenguatges formals tot parant atenció a com aquests destil·len elements de la modernitat que s'incardinen amb altres pertanyents a l'hàbitat i la cultura locals⁴⁰. És en aquest sentit, que es pot observar clarament com l'arquitectura de les viles olímpiques és, essencialment, un vehicle de comunicació d'imatge urbana.

Les viles inaugurals: taylorització, racionalisme i localisme

Les dues viles de Los Àngeles (1932) i Berlín (1936) mostren molt bé aquest lligam entre modernitat i vernacularitat local. En el primer cas, la vila incorporava molts elements de la vida tayloritzada que ja caracteritzava les ciutats nord-americanes com la producció en sèrie i l'ús de l'automòbil. Són així els models T-Ford, produïts a les cadenes de muntatge, els que transpor-

39. En atenció a l'espai reduït, només es contempen aquí els projectes de viles olímpiques efectivament construïts.

40. Una barreja ja proposada pel baró de Coubertin, autèntic inspirador dels Jocs Olímpics, quan parlava dels requeriments que hauria d'acomplir una 'vila olímpica': "És ara l'hora que els arquitectes facin realitat el somni, fer emergir dels seus cervells una resplendent Olímpia, original en la seva modernitat i atenta a la seva tradició..." (de Coubertin, Pierre (1910) *Una Olímpia moderna*. Opuscle publicat a la Revista Olímpica i dirigit als participants a la Competició Internacional d'Arquitectura de París, 1910).

ten a la vila els sostres, portes i façanes, també produïdes en sèrie, per a ser instal·lades amb la mateixa rapidesa amb la qual seran desmuntades després dels Jocs. Al mateix temps, l'arquitectura de la vila cita directament l'estil 'Spanish' de la costa oest del país, amb una forta presència dels tòpics locals, de la mateixa entrada de la vila a la decoració floral dels jardins que acompanyaven cada mòdul d'habitatge.

En el cas de la vila de Doberitz a Berlín, les idees derivades de la reflexió al voltant de la racionalització de la casa i l'habitatge 'eficient', introduïdes de fet a la política d'habitatge social a Alemanya des començaments de segle, són clarament presents: des de la mateixa tipologia dels habitatges —a la manera d'una *Siedlungen* més— fins a un mobiliari que emfasitza “el confort, la simplicitat i la neteja” (Richter 1937, 175)⁴¹. El racionalisme arriba fins i tot a la gestió del paisatge per aconseguir un conjunt integrat: modelant les ondulacions del terreny; dissenyant el bosc interior tot introduint-hi espècies animals adequades a l'entorn; i, sobretot, aprofitant les possibilitats escèniques del paisatge, dissenyant perspectives i visuals des dels allotjaments. A l'hora, els tòpics locals s'integraven fins a extrems com el fet que cada casa portés el nom d'una ciutat alemanya, amb habitacions decorades d'acord amb elements al·lusius a la “vida econòmica i cultural” de la ciutat corresponent.

Del funcionalisme als radicalismes: les viles 'modernes'

Les tres viles olímpiques dels anys seixanta representen lectures més o menys mimètiques de les propostes del moviment modern, un tret d'altra banda comú a l'urbanisme residencial dels anys daurats del fordisme, caracteritzat per la colonització de nous territoris per a la ciutat. En el cas de Roma (1960), la vila reproduceix ingredients específics de la recepta funcionalista, des dels pilotis sobre els quals es recolzen els blocs d'habitatge fins als espais interblocs que articulen les zones lliures d'edificació. Les dues viles de Mèxic (1968), Miguel Hidalgo i Villa Coapa, representen una versió molt més radical de la proposta moderna. Fortament influenciades per les experiències europees dels grans conjunts habitacionals dels anys seixanta, reflecteixen l'ambició de crear nous barris-ciutat, entesos com unitats autosuficients, amb un *zoning* a major escala i una lectura molt més estandaritzada de les alçades i espais interblocs.

Finalment, i encara que més d'una dècada després, la vila de Moscou (1980) encara correspon a la introducció a una escala massiva, i també superficial, dels principis del moviment modern a l'arquitectura residencial del país; una política d'abast nacional iniciada des de la reconstrucció urbana de la postguerra. Així, tant el plantejament formal com la vocació massiva situa la vila de Moscou molt a prop de l'experiència mexicana.

En canvi, les viles dels anys setanta mostren aproximacions diferents que es poden relacionar amb altres tradicions dins l'arquitectura contemporània. D'una banda, tota la reflexió sobre la condició cultural de les societats urbanes occidentals i sobre la cultura de masses vinculada al fordisme, al consum i a l'oci. D'una altra banda, les noves visions radicalitzades del disseny urbà i de la pròpia organització de la ciutat i les seves funcions. De l'organicisme expansiu dels metabolistes japonesos al pop tecnològic d'Archigram, els radicalismes dels anys seixanta proposen la creació de *megastructures* —que integren serveis i equipaments tot fagocitant funcions de l'espai urbà— com una nova base per la creació no només d'unitats residencials sinó fins i tot per a l'organització de la vida urbana (Solà-Morales 1994).

Les dues orientacions estan clarament presents a les viles de Munic (1972) i Mont-real (1976). La primera, integrada dins d'un parc olímpic clarament orientat vers l'oci urbà en el que els edificis es construeixen amb una vocació futura de *shopping* i en el que fins i tot els espais verds es pensen en termes de recreació i lleure. Pel que fa a la vila de Mont-real, el projecte

---

41. Tres atributs que ja havien estat sintetitzats a la perfecció a la potser màxima depuració dels ideals racionalistes aplicats a l'habitatge, a la 'cuina de Frankfurt' del 1926.

creà quatre estructures piramidals —megaestructures amb vocació de microciutat— que concentraven totes les funcions, de la residencial a la restauració passant pel lleure: els soterranis i primers pisos estaven destinats a serveis mentre que a partir de la sisena planta s'anaven disposant els habitatges dels atletes.

Lectures post-modernes: les viles de finals del segle XX

El paper de l'arquitectura com dispositiu de comunicació d'imatge que s'inicia a la vila de Roma assoleix un paper estructural en la concepció de les operacions urbanes a les viles posteriors a l'experiència de Moscou (1980). Així, les viles de Seül (1988) i Barcelona (1992) presenten molts elements en comú amb el que ha estat un *leitmotiv* de les experiències de renovació urbana als últims anys del segle XX —de Battery Park a Nova York als Docklands de Londres; de la Defense parisina a la inacabable col·lecció de *waterfronts* transformats en àrees d'oci i entreteniment—: l'ús de l'arquitectura com suport mediàtic i simbòlic del programa urbanístic (Crilley 1993). Una arquitectura que bascula entre l'indiferentisme territorial i, paradoxalment, la manipulació dels tòpics locals.

A les viles que he anomenat com 'modernes' dels anys seixanta i setanta, el localisme havia quedat reduït a l'àmbit del que podríem anomenar com 'atrezzo olímpic', davant l'aclaparadora presència física d'unes propostes arquitectòniques inspirades en la proposta narrativa funcionalista. Així cal entendre les iniciatives de recuperació d'alguns edificis històrics a Roma (1960) o els programes culturals fortament influïts per les tradicions locals a Mèxic (1968) i Múnic (1972).

En canvi, les viles que anomeno 'post-modernes' mostren com els elements locals tornen a incorporar-se fins i tot de manera massiva, com ja havia passat amb les viles inaugurals dels anys 30, dins la imatge que l'arquitectura configura a l'urbanisme de la vila olímpica. Un bon exemple és la "coreanitat" de l'arquitectura en la vila de Seül, inspirada en valors com "la tranquil·litat i la modesta elegància...tot expressant l'espiritualitat profundament arrelada a la cultura del país, observable a les formes dels espais creats, a les escultures i als colors" (Brandizzi 1988, 173). Uns pressupòsits formals que fan que, per exemple, els edificis més alts de la vila quedin a l'exterior per "protegir" o amagar les edificacions de menor alçada disposades a l'interior.

La "coreanitat" de l'arquitectura de Seül esdevé "mediterraneitat" en el cas de Barcelona, on les cites a la ciutat històrica són una constant a l'urbanisme de la vila olímpica. De fet, el projecte arquitectònic proposa una arquitectura *in vitro*, en una clara al·lusió al fet que, d'una banda, es pretenia crear un nou barri, amb un lligam orgànic amb la ciutat existent, mentre que, alhora, hi havia el problema de generar la percepció del pas del temps i de la superposició de formes arquitectòniques diverses que la història acaba produint en un espai creat *ex-novo*. Una arquitectura que havia de simular la història, és a dir, el pas del temps, i on la diversitat *in vitro* venia donada llavors per la variació d'elements formals com façanes, pòrtics, arcades o balcons, colors i textures.

Finalment, les viles nord-americanes de Los Àngeles (1984) i Atlanta (1996) mostren, a banda de l'efimeralitat com l'essència de les operacions, uns exercicis de simulació que intenten recrear el paisatge urbà a partir d'elements de decor que, en el cas de Los Àngeles, van de l'utilització de la paleta de colors mediterrània fins a elements de senyalització concebuts no només per ser vistos pels visitants sinó sobretot pels telespectadors. S'intentava crear així una identificació amb totes les instal·lacions olímpiques a partir de la iconografia i els atributs cromàtics dels decorats, capaços de donar aquesta impressió des de la pantalla del televisor (Los Angeles Olympic Organizing Committee 1985, 161).

Viles olímpiques del segle XXI: entre el revival i la brandificació

Les viles olímpiques construïdes des de l'any 2000 i les viles proposades per les ciutats candidates a organitzar tant els Jocs del 2012 com els del 2016 mostren com el paper de l'arquitectura en la comunicació d'imatges urbanes ha eixamplat el seu rol mes

enllà dels projectes concrets i caracteritza fins i tot les propostes de planificació del territori associades a l'urbanisme olímpic.

Les viles del segle XXI s'insereixen així en la tradició del segle XX de crear peces urbanes inspirades en com es pensa que hauria d'esser, en realitat, la ciutat i regió urbana ideals. Una sèrie de paraules-clau caracteritzen d'aquesta manera el discurs no només arquitectònic sinó de planificació urbana associada als Jocs.

En aquest sentit, les viles de les quals es parlarà a continuació no fan res més que reflectir el que succeeix actualment amb l'urbanisme, que bascula entre imatges de marca com 'sostenibilitat', 'seguretat', 'compactat' o 'paisatge', tot suggerint l'ambició de crear unes àrees urbanes ambientalment sostenibles; socialment segures; inspirades en l'ideal de ciutat compacta; i integrades en àrees per al gaudi del paisatge, entès merament en termes de consum visual.

És a dir, les imatges que donen forma a les viles olímpiques actuals són en realitat les del *branding* urbà més exitós en termes econòmics, en un context definit per un mercat global de sòls i imatges urbanes. En aquest sentit, la vila olímpica és, més que mai, un lloc on arquitectura i comunicació es donen la mà.

La imatge idealitzada del que és el model de ciutat compacta, materialitzat en termes de *revival*, conviu així amb les noves etiquetes del urbanisme actual a la *page* tecnològic i sostenible. D'igual manera que les imatges, etiquetes, logos i marques han esdevingut elements substancials a la transformació urbana, les viles olímpiques actuals repliquen aquest model d'urbanisme compacte en termes físics; tecnològic en termes operatius; i sostenible en termes de paisatge.

Certament, la vila que inaugura aquest nou model és la de Sydney (2000), al cor d'una zona d'aiguamolls propera al port, a la badia de Homebush, que va iniciar així un procés de renovació amb la cita olímpica per a ser transformada en un parc natural metropolità. Les actuacions paisatgístiques, la introducció d'espècies animals o la baixa densitat general de les tipologies edificatòries recordava en gran mesura la publicitat de no pocs *resorts* d'urbanisme especialitzat. Un urbanisme sostenible que contemplava una gestió meticulosa del paisatge i que va tenir no poques influències sobre la vila d'Achnai, als Jocs d'Atenes (2004), i també sobre la vila olímpica dels Jocs de Pequín (2008).

En el cas d'Atenes, la idea del 'parc ecològic' on s'inseria la vila, la presència d'eco-rutes i d'altres elements tous característics de les lectures més simples de la idea de ciutat sostenible compartien protagonisme amb el *revival* del moviment modern que proposava l'arquitectura. En efecte, com es deia al projecte, la vila havia estat dissenyada "d'acord amb els principis del Moviment Modern, que destaca factors com la correcta orientació; la ventilació natural i adequada; o la bona circulació de l'aire". Sens dubte, un exemple interessantíssim d'interpretació post-moderna de la modernitat que fins i tot replicava sobre plànol la imatge de les propostes de Le Corbusier amb un resultat que recordava en certa manera les iniciatives que havien construït les perifèries de la ciutat europea als anys seixanta i setanta del segle XX.

En el cas de Pequín (2008), la vila olímpica reprenia el discurs sostenible i ecològic i, així, la vila es va plantejar com un "districte verd" que afegia com a fet diferencial la presència intensiva de les tecnologies de la telecomunicació. La vila sencera es proposava, de fet, com una *e-community*, amb la presència d'una plaça *on-line* dedicada a tot tipus d'activitats relacionades amb la interacció digital. Un món urbà telemàtic dissenyat a escala que també garantia la seguretat de l'entorn a partir de sofisticats sistemes de videovigilància.

Aquestes dues imatges, la ciutat sostenible i la ciutat tecnològica, la ciutat verda del paisatge i la ciutat transparent de la tecnologia, han estat de fet ben presents als projectes de viles olímpiques proposades tant per les candidatures de Londres, Madrid, Moscou, Nova York i París per als Jocs del 2012 com per les candidatures de Xicagó, Tokio, Rio de Janeiro i de nou Madrid per als Jocs del 2016. Amb matisos i elements diferencials, totes elles basculen entre ambdós escenaris.

Pel que fa als Jocs del 2012, la proposta de la guanyadora Londres és especialment interessant doncs la vila es presenta com un model per desenvolupar futures operacions de regeneració urbana inspirades en imatges prou superficials del model de ciutat compacta —com la tan idealitzada mixtura d'usos— i amb criteris de sostenibilitat que van dels materials emprats a l'ús d'ener-

gies renovables. Unes orientacions que hauran de ésser seguides per futures 'comunitats sostenibles' sempre a l'Est de la ciutat.

En el cas de París, es proposava una vila al districte 17 que partia de 4 principis clau: claredat, serenitat, seguretat i mobilitat. Quatre prioritats que donaven forma tant a la gestió del paisatge —que incloïa la implementació de parcs i canals— com a la configuració de l'espai, amb barreres físiques que aïllaven la vila de l'exterior.

Els casos de Nova York i Moscou, en canvi, es plantejaven molt més des de la renovació d'un àrea de major centralitat: en el primer cas, es tractava d'una intervenció de futur caràcter residencial a un sector industrial a Queens, proper al barri de les Nacions Unides a l'Est river. En el cas de Moscou, la vila olímpica configurava una nova àrea residencial amb façana al riu Moskova, un 'pintoresc espai verd' enquadrat per la resta d'instal·lacions olímpiques repartides al llarg de l'eix fluvial al seu pas per la ciutat.

Pel que fa als Jocs del 2016, les candidatures de Xicago, Tokio, Rio de Janeiro i Madrid han continuat fornint els projectes d'arquitectura a partir d'idees i conceptes ben similars.

Les viles proposades per Xicago, Tokio i la guanyadora Rio de Janeiro han tornat a posar l'èmfasi sobre la recuperació urbana d'un area urbana de gran potencial en termes de renovació i nova centralitat, sempre amb el lloc comú d'un element natural, com es la presència de l'aigua, com a marc de fons o 'paisatge horitzó' de l'operació urbanística.

En el cas de Xicago, era el mateix llac Michigan el que enquadra un procés de renovació urbana no exempt de discussió entre posicions més preservacionistes —que veïen en els terrenys de l'antic campus de l'hospital Michael Reese una oportunitat de conservació del llegat modern de Walter Gropius— i aquelles que apostaven per un nou front edificat cara al llac construït ex-novo. Una nova façana aquàtica esdevenia així el principal argument de l'aposta urbana d'uns Jocs que combinaven en el seu argumentari qüestions com la sostenibilitat ambiental i la diversitat urbana pel que fa al disseny dels ambients.

En el cas de Tokio, era la badia de la ciutat el paisatge que emmarcava una operació urbana recolzada en les icones de l'arquitectura ecològica i de l'urbanisme inclusiu. Així, l'èmfasi es posava tant en la sostenibilitat de panells solars, terrats verds i vegetació, presents a totes les instal·lacions olímpiques, com en la universalitat d'un disseny urbà inspirat per l'accessibilitat i l'esforç per minimitzar les barreres arquitectòniques. La vila olímpica, clarament inspirada per les renovacions portuàries de les ciutats del món occidental, proposava així un paisatge urbà de mòduls que penetraven sobre la badia entre parcs i jocs d'aigua interiors entre els blocs d'habitatge.

En el cas de la candidatura guanyadora, la vila olímpica de Barra da Tijuca a Rio de Janeiro incorpora igualment projectes de sostenibilitat ambiental com la descontaminació de la degradada badia de Guanabara i la recuperació del port. Els elements que ancoren la vila olímpica en el discurs cultural vernacul del lloc —com la 'platja olímpica' o la 'rua carioca'— s'inserixen en un discurs, comú a les propostes de vila olímpica abans esmentades, que sintetitza similars valors relatius a la tecnologia i la sostenibilitat, amb l'afegit de l'èmfasi sobre la implementació de protocols de seguretat específics. Malgrat les recurrents cites a l'experiència de Barcelona 1992, el projecte presenta, en el moment actual, dubtes més que raonables sobre els resultats de l'operació urbanística, sobretot en termes de distribució de la centralitat i dels redits d'imatge urbana dels Jocs més enllà de les àrees concretes on es desenvoluparan les actuacions.

Finalment, en el cas de la candidatura de Madrid, l'àrea que definia la vila olímpica formava part d'un ambiciós projecte d'expansió de la ciutat cap a l'est en el que les imatges relatives a la convivència de la urbanització amb la natura anaven de la mà de les referències contínues al model de ciutat mediterrània com una garantia de vida comunitària. Un objectiu que presentava similars continguts en el seu desenvolupament i detall a les propostes anteriorment esmentades, amb la mateixa presència d'iniciatives, conceptes i idees que contemplaven tant els criteris de sostenibilitat i arquitectura ecològica com la inclusivitat i diversitat de les operacions urbanístiques, passant per la presència de morfologies urbanes associades a les formes globals que la producció arquitectònica pren actualment sobre el territori.

En definitiva, com s'esdevé de l'anàlisi de les candidatures i projectes guanyadors de les últimes dues convocatòries per a organitzar els Jocs el 2012 i el 2016, la varietat de les propostes actuals de l'urbanisme olímpic és màxima: regeneració de teixits no centrals amb vocació de continuïtat; renovació d'àrees centrals amb característiques de paisatge urbà molt fàcilment valoritzables com la presència d'un riu, un llac o una badia; o expansió i continuació del creixement de la ciutat.

Malgrat aquesta diversitat de situacions, però, sembla igualment clar que el model actual de vila olímpica evoluciona vers la consolidació de programes força comuns que, com es deia abans, situen l'espai de la vila olímpica entre el *revival* urbanístic i les imatges *brandificades* de les *arquitectures-logo* característiques de la forma urbana global.

De la barraca del soldat al model de l'ecobarri

Aquesta anàlisi de les viles olímpiques del segle XX i el segle XXI mostra, tot i l'existència de clares discontinuïtats, una clara evolució pel que fa al significat urbanístic de la vila olímpica. Així, del model de la 'vila-barracó' que caracteritzà el primer intent als Jocs de París del 1924, es passa en un primer moment al model de 'vila-balneari'. És a dir, la vila entesa com a lloc no només de manutenció i allotjament sinó també de repòs i manteniment del cos. Apareixen així nous equipaments i serveis com la sauna o els gimnasos de la vila de Doberitz als Jocs de Berlín del 1936. El tercer estadi correspondria al model de la 'vila-hotel', caracteritzada per implementar no només els serveis de manutenció, allotjament i equipaments sinó afegir també instal·lacions i programes de lleure i oci que aniran prenent un protagonisme progressiu. El model definitiu serà el de la 'vila-barri': la vila olímpica no només assegurarà així totes les funcions que s'han esmentat sinó que, a més a més, es configurarà materialment i simbòlica com un barri d'una ciutat. Han anat apareixent així tot un seguit de funcions urbanes com la circulació jerarquitzada de diferents fluxos de trànsit; l'acolliment en contenidors de diferents serveis i equipaments; l'especialització de les diverses àrees; o nous requeriments com les noves tecnologies de la informació i la telecomunicació o la necessitat de condicions de seguretat urbana, sostenibilitat ambiental i integració paisatgística, qüestions que poc diferencien la planificació d'una vila olímpica de la de qualsevol nou barri que es projecti a la ciutat.

Perspectives de recerca i futur

Com s'ha esmentat anteriorment, l'urbanisme olímpic mostra la gran capacitat de transversalitat en la recerca que tenen els estudis olímpics. Després de quinze anys d'investigació conjunta amb el Centre d'Estudis Olímpics, s'han aconseguit una sèrie de resultats que esperonen la continuïtat d'una direcció de treball que ha proposat noves perspectives sobre la ciutat i l'Olimpisme però que pot continuar creixent i aportant lectures encara innovadores sobre el futur dels Jocs i de la pròpia ciutat.

La recerca realitzada ha consolidat, així doncs, un camp de treball nou i propi, que pot evolucionar a partir del tractament de cinc grans temes que aniran mostrant durant els propers anys noves valoracions crítiques i evidències sobre l'evolució de l'urbanisme olímpic al segle XXI.

- La conceptualització del megaesdeveniment esportiu: que ha evolucionat guanyant en complexitat, de manera que s'han afegit elements de tipus cultural que en un primer moment tenien un pes i presència residuals. Així, la dimensió cultural urbana serà un dels elements més interessants de cara a definir megaesdeveniments com els Jocs Olímpics en el futur.
- L'evolució de les preocupacions i grans temes a l'hora de definir l'urbanisme. De ben segur, les noves qüestions que l'urbanisme olímpic del nou segle ja ha incorporat —la seguretat, la sostenibilitat, el paisatge— estan donant peu a noves maneres de pensar i projectar l'esdeveniment olímpic en la seva vessant de transformació de la ciutat existent.
- La importància de la imatge en un món global caracteritzat per l'èxit de la cultura visual digital. La incorporació d'aquest

tipus de qüestions en l'urbanisme és sens dubte de gran novetat i pot impulsar la recerca futura de forma clara tot insistint sobre els lligams entre Jocs Olímpics, imatge urbana i comunicació globals.

- La innovació a l'hora de proposar noves maneres d'integrar les realitzacions de l'urbanisme olímpic al teixit urbà. En aquest sentit, les formes en que es plantejaran les viles olímpiques del futur de ben segur aniran més lluny i reelaboraran les receptes tradicionals, caracteritzades per apostar be per l'extensió de la ciutat o be per transformar i regenerar una part interior i en ocasions deprimida del teixit existent.
- La forma en que temes urbans nous i de gran rellevància es podran incorporar en el disseny i configuració de l'urbanisme olímpic. És el cas de qüestions com la creativitat urbana; les tecnologies del coneixement; l'economia de la cultura; o el paper essencial que en l'evolució urbana actual estan jugant processos que ja existien però que prenen una nova i radicalment diferent dimensió en el moment actual, com és el cas del turisme global i les migracions transnacionals.

Aquestes cinc línies de recerca mostren camins que poden ser ben productius de cara a consolidar l'actual relació d'intercanvi de coneixement i d'investigació conjunta i mostren a l'hora no només la permeabilitat i transversalitat del treball ja realitzat sinó el potencial d'impacte sobre la societat futura que continua tenint l'estudi de les relacions entre Jocs Olímpics, urbanisme i transformació de la ciutat.

Referències bibliogràfiques

- Brandizzi, G. 1988. "Architecture and the Games". A *Spaziosport*, monogràfic dedicat als Jocs Olímpics de Seül 1988.
- Crilley, David. 1993. "Architecture as Advertising Constructing the Image of Redevelopment". A *Selling Places: the City as Cultural Capital, Past and Present*, eds. Gerry Kearns i Chris Philo, 231-252. Oxford: Pergamon Press.
- Los Angeles Olympic Organizing Committee. 1985. *Official Report of the Games of the XXIIIrd Olympiad Los Angeles 1984*. Los Angeles: Los Angeles Olympic Organizing Committee.
- Muñoz, Francesc. 1997. "Historic Evolution and Urban Planning Typology of Olympic Villages". A *Olympic Villages : A Hundred Years of Urban Planning and Shared Experiences: International Symposium on Olympic Villages, Lausanne 1996*, eds. Miquel de Moragas, Montserrat Llinès i Bruce Kidd, 27-51. Lausanne: International Olympic Committee. <http://demo.multivio.org/client/#get&url=http://doc.rero.ch/record/18174/export/xm>.
- Muñoz, Francesc. 2006. "Olympic Urbanism and Olympic Villages: Planning Strategies in Olympic Host Cities: London 1908 to London 2012". A *Sports Mega Events: Social Scientific Analysis of a Global Phenomenon*, eds. John Horne i Wolfram Manzenreiter, 175-187. Malden: Blackwell Publishing.
- Muñoz, Francesc. 2007. "L'Urbanisme de les viles olímpiques, 1908-2012". *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* 245: 110-132.
- Muñoz, Francesc. 2008. *urBANALización: paisajes comunes, lugares globales*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Richter, Friedrich, ed. 1937. *The XIth Olympic Games Berlin, 1936: Official Report*. Berlin: W. Limpert.
- Solà-Morales, Ignasi. 1994. "Fer la ciutat, fer l'arquitectura". A *Visions urbanes: Europa 1870-1993: la ciutat de l'artista: la ciutat de l'arquitecte*, 401-410. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Electa.
- Wimmer, Martin. 1976. *Olympic Buildings*. Leipzig: Ed. Leipzig.